

“Kafamda Bir Tuhaflık” ve Kent Tarihiyle İlgili Öğelerin Yazınsallaştırımı

Hakemsiz Makale

Onur Bilge KULA

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

---

İÇİNDEKİLER

Gecekondulaşma ve Kentleşmenin Anlatılaştırımı	79
Arşiv, Sosyal-Kültürel Bellek İşlevi Görür.	79
Erdem ve Erdemsizlik İç İçedir.	80
“Bizden- Bizden Değil” ve Çökertme.	.81
Mevlut, İstanbul’a Niçin Yabancılaşır?	82

ÖZET

"Kafamda Bir Tuhafılık" romanında yazınsallaştırılan tuhaflık sözcüğü, başkahraman Mevlut'un bir kez görüp güzel gözlerine tutulduğu Samiha'yı düşünerek, ancak Samiha'nın ablası Rayiha adına gönderdiği mektuplarla başlar; Samiha yerine Rayiha'yı kaçırarak evlenmesiyle sürer. Mevlut'un Samiha'yı düşünerek yazdığı mektupları Rayiha adına göndermesini sağlayan da Samiha'ya göz koyan amcaoğlu Süleyman'dır. İçgöçün bir türevi olarak İstanbul'un kıyılarında oluşan gecekondu yerleşimleri ve köyden kente gelenlerin kent yaşamına eklenme sürecinde ortaya çıkan tuhaf insan tiplerinin ve toplumsal-kültürel tuhafılıkların anlatılaşırımı, bu romanın yazınsal merkezini oluşturur.

Anahtar Kelimeler

"Kafamda Bir Tuhafılık", mektup, içgöç, gecekondu, kentleşme, kent tarihi, toplumsal-kültürel tuhafılık

---

ABSTRACT

"A Weirdness in My Head" and Literary Characters Regarding Urban Life

The weirdness with a literary character in the novel "A Weirdness in My Head", begins with the letters sent by the main character, named Mevlut, to Rayiha, Samiha's sister. Mevlut fell in love with Samiha at first sight and assumed he was sending the letters to her. The oddity goes on when Mevlut gets married by kidnapping Rayiha instead of Samiha. Suleyman, the uncle who lusts after Samiha, is the one who caused the letters of Mevlut to be sent to Rayiha. As a result of internal migration, the bizarre human types that emerged during the process of articulation into the urban life of the shanty towns and peasants who appeared on the shores of Istanbul constitute the literary center of this novel.

Gecekondulaşma ve Kentleşmenin Anlatılaştırımı

Orhan Pamuk'un "Kafamda Bir Tuhafılık" romanında betimlediği tuhaflikların ortaya çıktığı başlıca alanlar, yeni sosyal- kültürel görüngüler, siyasal simgeler ve yapılanmalar ve dinseliktir. Bu alanların her biri, romanın yazınsal merkezini belirginleştirecek biçimde anlatıya katılmıştır. "Kafamda Bir Tuhafılık" romanını ayrıkılaştırılan bir başka yazınsal özelliği, Orhan Pamuk'un "Saf ve Düşünceli Romancı" adlı deneme kitabında dizgeleştirdiği yazınsal görüşleri bu romanda uygulamaya koymasındır.

Ben bu yazıda "Kafamda Bir Tuhafılık" romanında yazınsallaştırılan İstanbul'un kent tarihi açısından önemli sayılabilecek öğeleri ve değinileri betimlemek istiyorum. Romandaki anlatımla, üçüncü çocuğunu düşürmek istediği sırada yaşamını yitiren Rayiha'nın cenaze namazında "caminin avlusu silme Konyalı yaşlı yoğurtçular" ile dolmuştur. Bunların çoğu, hem "1960- 70'lerde çevirdikleri arsaları", Hacı Hamit Vural'a satan, hem de "arazimi elimden ucuza aldı" diye yakınan insanlardır. Cenaze namazına katılan Hacı Hamit Vural, Mevlut'un bozacılık, yoğurtçuluk ve diğer işlerde başarılı olmadığını öğrendiğinde, "beş parmak bir değildir; kimi zengin olur; kimi bilge olur, kimi cehennemlik olur" diye konuşur (s. 351). Gecekondu bölgelerindeki arsaları toplayarak ve diğer fırsatları iyi kullanarak zenginleşen Hacı Hamit Vural'ın, kırsal kesimden İstanbul'a gelenler arasında baş gösteren sınıfsal ayrımlaşmayı olağan göstermesi anlaşılabilir bir yaklaşımdır.

Eşinin ölümünden sonra Mevlut'un yaşamsal endişeleri, buna bağlı olarak ikilemleri ve tuhaflık duygusu artar. Kafasındaki tuhafliklarla irdeleşen ve iki kızıyla birlikte Konya-Beyşehir'deki köyüne giden Mevlut, İstanbul'a gittiği "yirmi beş yılda köydeki annesine hiç para göndermediği" için utanır. Mevlut'un utanması ve tuhaflık duygusuna kapılmasının bir nedeni, köyden ayrılmasına yol açan yoksulluktur. Bunu bilmesine karşın, Mevlut annesine, ailesine para göndermemiş, onların yaşam koşullarının iyileşmesine hiç katkıda bulunmamıştır. Geleneksel kırsal aile anlayışının ve görev bilincinin gereğini yerine getirmemiş olması ile bunu yapması gerektiğini düşünmesi, Mevlut'ta bir ikilem ve tuhaflık duygusu yaratır. Bundan dolayı Mevlut köyde fazla kalamaz; kızlarıyla birlikte İstanbul'a geri döner.

Arşiv, Sosyal-Kültürel Bellek İşlevi Görür

Orhan Pamuk "Kafamda Bir Tuhafılık"ta kent tarihiyle ilgili öğeleri Yeditepe Elektrik adlı özel bir kuruluş bağlamında anlatılaştırır. Mevlut'un tek sol eğilimli arkadaşı olarak kurulan Kürt ve Alevi Ferhat evli olmasına karşın, işe başladığı Yedi Tepe Elektrik'in, romandaki söyleyişle, "1914'te Silahtar fabrikasıyla başlayan tozlu arşivlerinde" âşik olduğu Selvihan'ın izlerini aramaktadır. Ferhat, Yeditepe Elektrik'in "Anadolu'dan gelen yeni patronlarının, arşivi kiloyla kâğıt fiyatına eskicilere satmak, hatta yakmak" istediklerini öğrendiğinde telaşlanır; çünkü arşiv satıldığı takdirde Selvihan'ı bulması zorlaşacaktır. Ferhat'a da yol gösteren iki kâtipten yaşlı olanı, bu söylentilere "Bizi de yakınlara o zaman!" diye tepki gösterir. Ötekiyse, "en korkunç şey kapitalizm değil, Anadolu'dan ipini koparıp İstanbul'a gelen taşralılardır" diye öfkesini dışa vurur. Ferhat "Kayserili patronlara, arşivin elektrik tahsilâtı için ne kadar gerekli olduğunu" anlatmayı bile aklından geçirir (s. 354).

Yukarıdaki anlatımlarda iki konu bir arada anlatıya katılmıştır. Bunlar, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren sermaye sahiplerinin Türkleştirilmesi politikası ve Anadolu'dan gelen yeni patronların, tarihsel-kültürel bir bellek işlevi gören arşivi sadece kâğıt olarak görmeleri ve kâğıt fiyatına satmak istemeleri olarak belirlenebilir.

Orhan Pamuk, yukarıdaki olayları anlatıya kattığı, romanın "Elektrik Tüketiminin Hafızası" adlı bu bölümünde, söz konusu arşiv üzerinden İstanbul'un kentleşme ve toplumun uygarlaşma sürecini, Ferhat'ın anlatımıyla betimler. Burada öncelikle arşivi oluşturan "Cumhuriyet'ten ve alfabe inkılâbından önce kimisi Osmanlıca, kimisi Fransızca, el yazısıyla tutulmuş" eski defterlerle işe başladığı öykülenir. Romandaki anlatımla, "1930'larda İstanbul'da elektriğin hangi mahallelere yayıldığı ve en çok nerelerde tüketildiği ve o zamanlar İstanbul'un hala gayrimüslimlerle dolu olduğu" görülür. Bu tümceler şöyle yorumlanabilir: Elektrik tüketimi bir yönüyle kentleşme ve uygarlaşmayla da ilgilidir. Dolayısıyla, elektrik tüketimine bakarak, 1930'larda İstanbul'un hangi semtlerinde kent kültürünün egemen olduğu söylenebilir. Ayrıca, o tarihlerde İstanbul "gayrimüslimlerle" doludur.

Romandaki nitelemeyle, 1950'lilerde uygulamaya koyulan bir sistemle "tıpkı Osmanlı mütezellimleri gibi, belirli bölgeye, bir dizi mahalleye" tahsildar yollanmaktadır. Bunlar "bütün vatandaşları polis gibi tanıyıp bütün ayrıntı ve hileleri" not etmektedir. Tahsildarların gözlemlerine göre "asıl büyük hileler" dükkânlara ait olan "mor" ve sanayi kuruluşlarına ait olan "kırmızı" renkli fişlerde yapılmıştır ve yapılmaktadır. 1970'lerden sonraysa "Zeytinburnu, Taşlıtarla, Duttepe ve civarı" gibi gecekondu mahalleleri "kaçak elektrik cenneti" durumuna gelmiştir. Tahsildarların notları arasında "buzdolabı aldılar", "elektrik sobası var", "köye döndüler", "yazlığa gittiler" gibi açıklamalar da vardır. Benzer notlar arasında "adam delidir, konuşma", "gece kulübünün bağlantı hatları şöyledir" şeklinde yönlendirmelere de rastlanır. Bu bölümde Orhan Pamuk, başarılı bir tasarımla ve Ferhat figürünün sosyal duyarlılığıyla, İstanbul'un nüfus yapısını ve sosyokültürel görünümünü şiirsel bir dille yazınsallaştırır.

Erdem ve Erdemsizlik İç İçedir

Elektrik tahsildarlığı yapan Ferhat, köyden dönen ve yeniden otopark beççiliği yaparak ve boza satarak kızlarının geçimini sağlayan Mevlut'a 1995 sonbaharında "tahsildar çiraklığı" önerir ve "iyi para kazanacaksınız" diye de ekler. Mevlut'un önerisini kabul etmesini sağlamak amacıyla, romanda anlatıya katılan Diyarbakırlı taksi şoförüne gönderme yaparak, "Bu konuda hem resmi, hem de şahsi görüşüm ayırdır" diye vurgular. Mevlut, çok para kazanmanın ancak "abonelerin ödemelerinin bir kısmını bahşiş diye cebe atmakla" olanaklı olduğunu sezer. Ayrıca, kendisi boza satarken zaten bahşiş alma alışkanlığını da kazanmıştır. Ferhat, "Bal tutanın parmağını yalayacağını Kayserili patronlar da bilir" diyerek, Mevlut'un sezgisini doğrular. Mevlut öneriyi kabul eder ve "modern ve otoriter" bir havayla aboneler "Elektrik!.. Ödenmemiş borcunuz var!" diye övünen Ferhat'la çalışmaya başlar. Romandaki "Artık her şey otomatik, bilgisayardan çıkıyor. Bizim işimiz borcunuzu ödemediğiniz için elektriğinizi kesmek" sözü, tahsildar Ferhat'ın

otoriter tavrını iyice pekiştirir. Böylece, Ferhat, Mevlut'a işi öğretmenin ve *"işin sınırsız imkânlarının zevkini"* tattırmanın yanı sıra, *"iktidarını göstermenin gururunu"* da yaşar (s. 359- 360). Bu bölümde Ferhat'ın ağzından yapılan betimlemeyle, para kazanmayı sağlayan hile şöyle işler: Tahsildar önce *"kaçacağı"* belirler; bunu *"aklının bir köşesine"* yazar; ancak *"parasını almak için en uygun zaman"* seçmeye özen gösterir. Fakat *"ölçülü, saf ve dürüst"* bir figür olarak tasarılan Mevlut öz-yapısı gereği, bu hileleri anlatan *"kurt"* Ferhat'ı izlemek istemez. *"Hilekârlar"* ile baş edemeyeceğini söyleyerek, *"yoksul mahallelere, gecekondulara"* gitmeyi yeğler.

Mevlut 1996 ilkbaharına geldiğinde, Ferhat'tan hem *"tahsildarlık"* dersini almış, hem de yoksul semtlerindeki *"elektrik kaçaklarını"* ortaya çıkarmıştır. Vardığı sonuç şudur: Romadaki deyişle, *"şehir merkezi çürümektedir."* Yirmi yıl önce Beyoğlu'nda garsonluk yaparken *"barındığı yerler, sahipsiz viraneler kaçak elektrik cennetleri"* olmuştur (s. 365). Kültepe ve Duttepenin dışında artık gecekondulu niteliğini yitirmiş olan Kuştepe, Harmantepe, Gültepe, Oktepe gibi eski gecekondulu semtlerinde elektrik parası tahsil etmeye giden, Mevlut, yirmi beş yıl sonra *"tek katlı briket yapıların hepsinin yıkıldığını"*, bu yerlerin *"tıpkı Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa, Ümraniye gibi, şehrin bir parçası"* durumuna geldiğini görür.

Bu tümceler, Türkiye'de köyden kente göçün ve kentlerin köylüleşmesinin hızını bütün açıklığıyla anlatmaktadır. Orhan Pamuk'ın sahipsiz viraneler diye nitelendirdiği yapılar, İstanbul'u terk etmeye zorlanan azınlıkların konutlarıdır. Yurttaşlık görevlerini yerine getiren asil sahiplerinin kovulmasıyla boşalan bu yapılara, kural ve yasa tanımazlar el koymuştur.

Romadaki anlatımla, Mevlut'un babasının tek odalı gecekondusunu yaptığı semtteki ilk otobüs durağının bulunduğu yere bir *"Atatürk heykeli"* dikilmiş, bir *"cami"* yapılmış ve böylece burası *"mahallenin merkezi"* olmuştur (s. 366). Yazarın yergiyle dile getirdiği bir Atatürk heykeli, bir cami ve bir otobüs durağı yaparak meydan oluşturma anlayışı, Türkiye'de gerçekleştirilen kent planlamasının durumunu ve niteliğini göstermektedir. Böyle bir eğreti anlayışla oluşturulan merkeze açılan ana caddeler üzerinden *"karanlık"* apartmanlar; bunların giriş katlarında *"kebabçı, bakkal, banka"* gibi hizmet sektörü araçları ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, yeni oluşan kıyı yerleşim yerlerinde *"çeşit çeşit başlıklı, sarıklı, tuhaf görünümlü"* insanlar, gizemli *"yıkıntı taşlarla"* dolu mezarlıklar olmadığı gibi, *"büyük fabrikalar, askeri kışlalar, hastaneler"* de bulunmamaktadır. Buralarda görülen *"kaçak elektrik kullanma"* davranışı, kent merkezindeki *"orta karar yerlerden farklı değildir."* Mevlut, kaçak elektrik tüketiminin yaygınlığını belirlemesine karşın, *"şehirlerarası yüksek elektrik tellerinden çekilen kaçak hatları"* bile çoğunlukla görmezden gelir; çünkü Mevlut bu mahallelerin *"ağabeyleri"*, *"reisleri"* olduğu gerçeğini ve *"gözlendiğini"* bilmektedir.

"Bizden- Bizden Değil" ve Çökertme

Romanda Mevlut'un anlatımıyla, kentin kıyılarındaki bu semtlerdeki yeni konutlarda *"briketin"* yerini *"tuğla"*, *"tenekenin"* yerini *"plastik"* almıştır. Konutlar, yapılan *"ek*

odalarla" sürekli büyüdüğü için, sayaçlar "içerde" bir yerde kalmıştır. Büyüyen ve yükselen konutların balkonlarının ortak özelliği, kuruması için asılan çamaşırlardır. Elektriği kesmek için, kapıyı çalıp içeri girmek gerekmektedir (s. 367).

Orhan Pamuk, Mevlut'un köpek korkusu bağlamında İstanbul'un kent ve kültür tarihi bakımından hala belleklerde olan köpeklere karşı tavrı, romanda dinselîği simgeleyen Efendi Hazretleri'nin ağzından anlatıya katar. Romanda Efendi Hazretleri'nin deyişle, köpekler "bizden olmayı sezer. Bu yüzden Avrupalıları taklit etmek isteyenler köpeklerden korkar." Yazar, bu sözlerle, Avrupalılara öykünenlerin, bir başka anlatımla, Avrupalı yaşam tarzını yeğleyenlerin "biz"den olmadığını imler. Türkiye'de izlenen cepheleştirme politikasıyla daha fazla duyumsanan "bizden-bizden değil" ayrımını anlatıya katar. Efendi Hazretleri'nin ağzından söz konusu ayrımcı bakış anlatılır: Yeniçerileri "katlederek", "bizi Batılılara ezdiren II. Mahmut, İstanbul'un köpeklerini de katletmiş, öldüremediklerini Hayırsızada'ya sürgün etmiştir." Bunun üzerine İstanbullular "dilekçe" imzalayıp, "köpeklerini sokaklarına geri istemiştir." Mütareke yıllarında İstanbul işgal altındayken, "İngilizler, Fransızlar rahat etsin diye" köpekler gene katledilmiştir. İstanbul'un "güzel halkı" köpeklerini gene geri istemiştir (s. 369).

Mevlut'un tahsildar olmasını sağlayan arkadaşı Ferhat, Sürmeneli Sami diye anılan bir kabadayının sevgilisi Selvihan'a âşık olmuştur. Ferhat bir akşam "Mehtap Kulüp'te" arkadaşlarıyla eğlenir. Romandaki deyişle, kaçak elektrik kullanan gece kulüplerinde "avantacı-bürokrat-çete" masalarına her türlü ikram ve ödeme kolaylığı yapılır. Buna karşılık olarak onlar da müşterilerin dikkatini çekecek işlerden kaçınır. Çalıştığı elektrik şirketinin patronunun "sağ kolu" olan Bay Bıyık, Ferhat'tan "Güneş Pavyon'u çökertmesini" ister. Çökertme, "yeni bir haydut çetesi işidir." Çökertme şöyle işlemektedir. Kaçak elektrik cezalarını kötüye kullanarak ve bir kaç hafta elektrik kesintisi uygulayarak, bir otel, bir pavyon ya da bir başka eğlence yeri, kendisiyle rekabet eden bir başkası yararına çökertilmektedir. Bu yöntem "büyük iş yerleri" için kullanılamaz; çünkü "mafya destekli" bu iş yerleri, güçlerini ve ilişkilerini araya sokup, kesilen elektriği bağlatır ve işlerini sürdürür. Bu yüzden "çökertme operasyonlarını" düzenleyenler "savcılık, polis ve mafya" ile birlikte çalışmak zorundadır (s. 371). Bir çeteyle işbirliği yapıp, bir başka çetenin desteklediği işyerini, diyesi, "Güneş Pavyonu" çökertmeye girişen, gece ve eğlence yaşamına dalan Ferhat'ı eşi Samiha terk eder.

Yasa dışı işlere yönelen ve eşi tarafından terk edilen Ferhat'ı deneyimli bir elektrik tahsildarı, romanın "Mevlut Poliste" adlı bölümündeki anlatımla, "Sakin, niyetini belli etme, pavyon ve çete savaşılarına ve çökertmelere bulaşma" diyerek uyarır. Fakat Ferhat "şehir hayatının derinliği, sakladıklarımızın derinliğinden gelir" (s. 379) sözünün anlamını unutan Ferhat, niyetini çoktan belli etmiştir. Gece yaşamına dalan ve içip rastgele konuşmaya başlayan Ferhat evinde öldürülür.

Mevlut, İstanbul'a Niçin Yabancılaşır?

Mevlut bir akşam eve geldiğinde, "ifade alacağız" diyen ve kendisini karakola götüren polislerle karşılaşır. Karakolda Ferhat'ın öldürüldüğünü öğrenir ve amcaoğlu Süleyman'ı görür. Polisler, "Süleyman ile Ferhat arasında husumet varmış?" diye sorar; ancak o

ifadesinde hiç kimseyi suçlamaz. Fakat polislerin “*üçü de aynı kıza vurulmuş*” diye konuştuklarını işitince, Süleyman’ın “mektup hikâyesini” anlatmış olabileceğini düşünür. Polis bu öyküyle ilgilenmez; Mevlut’u salıverir. Ferhat’ı kimin, niçin öldürdüğü karanlıkta kalır. Romandaki anlatım uyarınca, sadece Ferhat’ın “*eski dostlarının yazdığı sol muhalif aylık bir gazetede*” yayımlanan ve elektrik yolsuzluklarını konulaştıran “*kimsenin okumadığı*” bir yazıda Ferhat Yılmaz’ın “*mafya çeteleri arasındaki kar paylaşım savaşının kurbanı*” olduğu öne sürülür (s. 385). Ferhat’ın mirası bölüştürülür; “*Aktaşların bulduğu avukatın yardımıyla*”, Samiha, kocasının tahsildarlık yıllarından “*kazandığı*” paralarla Çukurcuma ve Tophane’de aldığı iki apartman dairesinin sahibi olur.

İstanbul’un geçirdiği dönüşüm ya da başkalaşım o denli yoğun ve kapsamlıdır ki, romandaki serimlemeyle, “*kırk üç yıldır*” bu kentte yaşayan Mevlut, “*son yıllarda İstanbul’a yabancılaştığını*” duyumsar. Bu yabancılaşma duygusuna yol açan şey, şehre “*durduramaz sel dalgaları gibi büyüyerek gelen milyonlarca insan ve onların yeni evleri*” ya da 1969’da İstanbul’a geldiği sıralarda yapılan gecekonduyla birlikte, “*Taksim’deki, Şişli’deki kırk küsur yıllık apartmanların da yıkılmasına tanık olması*” olabilir. Gelişmeler insanda “*eski binalarda yaşayan insanların sanki şehirde onlara verilen süreleri doldurduğu*” izlenimi uyandırmaktadır. “*O eski insanlar*” yaptıkları binalarla birlikte yok olmaktadır. O binaların yerlerine yapılan “*daha yüksek, daha korkutucu, daha beton binalara yeni insanlar*” yerleşmektedir (s. 475). Mevlut, kentin bu baş döndürücü değişimine ayak uyduramaz. Romanın başında güzel gözlerine vurulduğu ve mektup yazdığı Samiha ile evlenmesine karşın, kentin kültürel tarihini süreklileştirmek istercesine, “*Ben hep Rayiha’yı sevdim ve hep boza satacağım!*” diye bildiğini okumayı sürdürür.

